

Alla lärosäten skall engageras i kampen mot fusk i forskning

Alla lärosäten i Sverige föreslås snart få ett gemensamt rättsnöre för vad som är god forskningssed och åläggs att skriva regler för hur misstankar om oredlighet i forskning skall utredas lokalt. Om misstanken kvarstår förs ärendet vidare till ett nationellt granskningsorgan, knutet till intresseorganisationen Sveriges universitets- och högskoleförbund.

Det föreslår den av regeringen tillsatta parlamentariska kommittén om forskningsetik, som i dagarna sänder ut en rapport om forskningsfusk på remiss, berättade ordföranden, professor Barbro Westerholm, vid ett seminarium i Göteborg den 8 maj.

Debatten vid mötet visade att förslaget inte är okontroversiellt. Varför knyta den nationella gruppen – som kan leddas av en jurist och innehålla både lekmän och forskare – till en intresseorganisation, varför inte till Högskoleverket?

– Verket är tillsynsmyndighet och bör därför inte svara också för utredningar. Och en ny myndighet vill kommittén i dagens politiska läge inte föreslå, förklarade Barbro Westerholm.

Stort lokalt ansvar

Läggs inte för stort ansvar på varje lärosäte, som skall skriva sina egna riktlinjer, klara den första utredningen av misstankar och besluta om åtgärder mot bevisligen fusksande forskare? Lokalt är det svårt att undvika jävssituationer, det blir nästan bara uppenbara fall av missförstånd som kan klaras av där. Och varför får inte enskilda, som i Danmark, anmäla misstankar direkt till den nationella utredningsgruppen?

– Om varje lärosäte skriver sina riktlinjer har det en utbildningseffekt. Och vi föreslår ju en lagstadgad skyldighet så att Högskoleverket, som sköter tillsynen, kan se till att riktlinjerna inte blir för olika, menade Barbro Westerholm.

Utförlig lista över oredlighet

Kommittén definierar oredlighet i alla led av forskning. I en utförlig lista går man längre än till de typiska fallen av plagiering, förfalskning av data, vilseledande redovisning osv. Det är t ex oredlighet i publiceringen att rapporte-

ra forskningsresultat till allmänheten innan de utsatts för vetenskaplig prövning. Otillbörlig påverkan i forskningen av ekonomiska, ideologiska och politiska skäl är exempel på oredlighet i samband med intressekonflikter.

Utredarna preciserar också vad som är bristande omdöme eller olämpligt uppträdande, t ex att inte anmäla oredlighet i forskning, att anmäla eller bak-tala på osaklig grund liksom att utnyttja sexuella närmanden.

»Förtal» svårhanterlig fråga

Frågan om att »förtala» är känslig – professor Gisela Dahlquist, som är ordförande i Medicinska forskningsrådets nämnd för forskningsetik, påpekade att anklagelser för förtal forskare emellan är svårhanterliga. Det är frågor som inte riktigt faller inom ramen för systemet för prövning av ohederlighet i forskning. I allvarliga fall kan det ju bli fråga om en civilrättslig process.

MFRs nämnd arbetar förebyggande med riktlinjer för god forskningssed, seminarier om etiska frågor, utbildning och allmänna åtgärder för att minska frestelserna att fuska. En annan nationell MFR-grupp utreder ärenden om misstänkt oredlighet i forskning efter anmälan från fakulteterna (se Läkartidningen 41/96). Motsvarande modeller finns i våra grannländer, och de nordiska länderna har ett aktivt samarbete i dessa frågor.

De nordiska erfarenheterna av 35 utredda fall visar att anklagelser i samband med författarskap respektive för manipulering av data, otillåten användning av data, plagiering och undertryckande av oönskade data dominerar stort.

I Danmark har sedan 1992 anmälts 41 misstänkta fall, i Finland sedan 1991 fyra, i Norge sedan 1994 fem och i Sverige sedan 1997 tre. Endast sju av de 35 fall som utretts har lett till fällande utslag.

Författarskap – olösligt problem?

Det finns en rad problem i arbetet, förklarade Gisela Dahlquist. Avvägningen central-lokalt ansvar är ett problem, särskilt i Sverige, definitionen av fusk ett annat.

De ärenden som gäller författarskap är nästan omöjliga att klara ut i efterhand, om det inte gäller ren stöld eller plagiat. Varje författare borde klargöra

exakt vad han eller hon bidragit med i arbetet. Och för att minska publiceringspressen på forskarna borde man också premiera kvalitet i stället för kvantitet, t ex genom att vid meritvärdering bara bedöma t ex en forskares tio bästa arbeten och inte alls snegla på den totala produktionen.

Sekretess bryts för tidigt

Bristen på sekretess är ett stort bekymmer. I Sverige har sekretessen i flera fall brutits för tidigt i utredningsärenden. Och när någon kommit i rampljus är det nästan omöjligt att tvätta bort misstanken, även vid ett klart frikännande.

I forskarkretsar vill man gärna bevara den misstänktes anonymitet tills utslaget är klart. Men när ärendet sänds från eller till en myndighet håller knappast »hemligstämpeln».

Stötta anmälarna och oskyldiga kring forskaren

Offentligheten är ett problem också för anmälare, särskilt om det är en underordnad som anger t ex sin chef eller handledare. Men accepterar man anonyma anmälningar öppnar man för trakkasserier, och det strider också mot svensk rättspraxis.

Det är emellertid angeläget att stödja årliga anmälare bättre, för ofta blir de utfrusna även om de visar sig ha rätt.

Också många andra oskyldiga stämpas, kanske för evigt, när en forskare i gruppen misstänks för fusk. Hur rehabiliterar man den berörda institutionen och personalen kring den misstänkte? Och vem tar hand om patienterna när den studie de ingår i avbryts? De här frågorna borde man ta itu med bättre än idag, underströk Gisela Dahlquist.

En röra av sanktioner

Det är också bekymmersamt att man av juridiska skäl måste bestämma sig för antingen-eller, dvs antingen döma någon som ohederlig eller helt frikänna. Hur skall man straffa för problem som innebär dålig forskarsed men inte ohederlighet?

MFRs utredningsgrupp tar inte ställning till sanktioner, det är den enskilda högskolans sak. Men detta har lett till en oändlig röra av påföljder, och en del är inte i harmoni med vårt rättssystem, fastslog Gisela Dahlquist. Här behövs nationella riktlinjer.

Yngve Karlsson